

УДК 78.071.1(480)(092)

DOI <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2025-46-11>**Інга Олегівна Шульга**

ORCID: 0009-0009-1096-3584

аспірантка кафедри історії музики та музичної етнографії
Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової
inga22233@gmail.com

СИМФОНІЯ У ТВОРЧОСТІ ЯНА СІБЕЛІУСА: ПИТАННЯ ЕВОЛЮЦІЇ ЖАНРУ

Мета роботи – проаналізувати еволюцію симфонічного жанру у творчості Яна Сібеліуса, та визначити внесок композитора у розвиток світової симфонічної традиції. Робота спрямована на системне дослідження концептуально-структурних трансформацій у його симфоніях. **Методологія дослідження.** Дослідження базується на використанні історико-стильового, жанрово-композиційного і компаративного методів та системного підходу. Опора на архівні матеріали та сучасні музикознавчі студії дозволяє простежити розвиток симфонічного стилю композитора від ранніх до пізніх творів. **Наукова новизна** роботи полягає у систематизації та узагальненні особливостей еволюції симфонічного жанру в творчості Сібеліуса. Дослідження також розкриває механізми формування авторського стилю композитора. **Висновки.** Результати дослідження підтверджують, що симфонічна творчість Яна Сібеліуса є унікальним явищем світової музичної культури. Драматургія його симфоній вибудовується на поетичній програмності, опорі на епос «Калевала» та діалозі з центральноєвропейською літературною думкою (зокрема, ідеями Й. В. Гете). Сібеліус поєднує «описовий» і «концептуальний» підходи до жанру, що особливо виявляється у трьох останніх симфоніях та другій редакції П'ятої, де моноциклічність, контраст темпоритмів і варіативний розвиток мотивів формують багатомірну драматургію. Таким чином, симфонізм Сібеліуса постає як оригінальний синтез індивідуального стилю, національної специфіки та загальних тенденцій європейської музики ХХ століття.

Робота забезпечує підґрунтя для подальших досліджень у галузі аналізу симфонічної творчості композитора.

Ключові слова: Ян Сібеліус, симфонія, симфонізм, концепція жанру, трансформація жанру, симфонічна форма, симфонічна поема, симфонічний стиль, програмний симфонізм, чотиричастинний сонатно-симфонічний цикл, «Калевала».

Shulha Inha Olehivna, Postgraduate Student at the Department of Music History and Musical Ethnography of the Odesa National A. V. Nezhdanova Academy of Music

Symphony in the works of Jean Sibelius: the question of the evolution of the genre

*The aim of this work is to analyse the evolution of the symphonic genre in the works of Jean Sibelius and to determine the composer's contribution to the development of the world symphonic tradition. The work is aimed at a systematic study of conceptual and structural transformations in his symphonies. **Methodology of research.** The research is based on the use of historical-stylistic, genre-compositional and comparative methods and a systematic approach. Reliance on archival materials and contemporary musicological studies allows us to trace the development of the composer's symphonic style from his early to late works. **The scientific novelty** of the work lies in the systematisation and generalisation of the features of the evolution of the symphonic genre in Sibelius's work. The study also reveals the mechanisms of the formation of the composer's authorial style. **Conclusions.** The results of the study confirm that Jean Sibelius' symphonic work is a unique phenomenon in world musical culture. The dramaturgy of his symphonies is based on poetic programmaticism, drawing on the epic poem *Kalevala* and dialogue with Central European literary thought (in particular, the ideas of Johann Wolfgang von Goethe). Sibelius combines 'descriptive' and 'conceptual' approaches to the genre, which is particularly evident in his last three symphonies and the second edition of the Fifth, where monocyclicality, contrasting tempos and rhythms, and the varied development of motifs form a multidimensional dramaturgy. Thus, Sibelius's symphonism appears as an original synthesis of individual style, national specificity, and general trends in 20th-century European music.*

The work provides a basis for further research in the field of analysis of the composer's symphonic work.

Key words: *Jean Sibelius, symphony, symphonism, concept of genre, transformation of genre, symphonic form, symphonic poem, symphonic style, programmatic symphonism, four-part sonata-symphonic cycle, 'Kalevala'.*

Актуальність теми дослідження. Творчість Яна Сібеліуса займає виняткове місце у світовій музичній спадщині.

Попри численні музикознавчі дослідження, комплексне вивчення еволюції симфонічного жанру саме в контексті творчого методу Сібеліуса залишається недостатньо розкритим. Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю вивчення сібеліуської концепції симфонії, що дозволяє окреслити внесок композитора у розвиток світової симфонічної традиції, а також зрозуміти деякі загальні жанрово-стильові закономірності музичного процесу на перехідному рубежі XIX–XX століть. Наукове осмислення еволюції симфонічного жанру

у творчості Яна Сібеліуса є важливим для уточнення уявлень про сам феномен симфонії в зазначений період.

Мета дослідження. Проаналізувати еволюцію симфонічного жанру у творчості Яна Сібеліуса, та визначити внесок композитора у розвиток світової симфонічної традиції. Робота спрямована на системне дослідження концептуально-структурних трансформацій у його симфоніях.

Наукова новизна роботи полягає у систематизації та узагальненні особливостей еволюції симфонічного жанру в творчості Сібеліуса. Дослідження також розкриває механізми формування авторського стилю композитора.

Виклад основного матеріалу. Наукові праці останніх років свідчать про значний прогрес у розумінні еволюції симфонічного жанру у творчості Яна Сібеліуса. Одним із важливих напрямків є дослідження його композиторського методу через призму архівних матеріалів. Так, міжнародний проект «JanSibeliusWorks», який здійснює Фінська наукова бібліотека та видавництво Breitkopf&Hartel, займається створенням видання повного зібрання творів композитора, із залученням команди музикознавців (головний редактор Анна Пульккіс), використовуючи різні архівні джерела, що дозволить глибше зрозуміти творчий стиль Сібеліуса та переосмислити його творчий спадок.

Творча спадщина Яна Сібеліуса характеризується справжнім універсалізмом інтересів щодо музичних жанрів і форм, проте безумовним пріоритетом у його творчості була симфонія. Симфонізм Сібеліуса при всьому його стилістичному монолітному характері перебуває на межі двох історично сформованих симфонічних «типів» – програмному і непрограмному.

Симфонічні поеми – велика і різноманітна за тематикою область програмного симфонізму у Сібеліуса – перетинаються з оркестровою музикою, створеною для театральних постановок (серед яких особливо виділяються музичні номери до «Бурі» В. Шекспіра та «Пеллеаса та Мелісанди» М. Метерлінка), а також з камерною вокальною лірикою, частина якої була інструментована композитором і стала особливим різновидом жанру – симфонічними поемами для голосу соло з оркестром.

Над цим «сюжетним» і певною мірою «deskриптивним» за своєю художньою природою континуумом височить «верхній ярус», який складається з семи симфоній, позначених номерами і мають, згідно з визначенням, яке дав сам композитор, статус «світогляду в звуках». Однак розподіл за принципом приналежності або неприналежності до «deskриптивного» або «концептуального» симфонізму значною мірою умовна і зачіпає лише пріоритетні прояви жанрової приналежності: специфічні ознаки симфонії і симфонічної поеми у Сібеліуса постійно переплітаються. Так, чотири симфонічні поеми на сюжети мандрівок героя «Калевали» Ляммінкінена об'єднані в чотиричастинний цикл («Чотири легенди з Калевали» ор. 22) відповідно допрограмих передумов, але при цьому кожна з них виявляє ознаки класичного сонатно-симфонічного циклу, його темпову концепцію. Найвідоміша з них – «Тунельський Лебідь», розташування якої як однієї з середніх частин чотиричастинного циклу Сібеліус змінював декілька разів у процесі роботи над опусом. І навпаки, прикладом проявів циклічності в одночастинній композиції є Сьома симфонія, яка спочатку була названа композитором «Fantasiasinfonica», а потім була перейменована в Симфонію і стала фіналом всієї гептологіїсібеліусівських симфоній, виявляючи при цьому ознаки циклу, який трансформувався в одночастинну (моноциклічну) композицію [10].

Семи симфоніям, позначеним номерами, передує свого роду «пролог» – «Куллерво», перша повністю самотня сібеліусівська симфонія у п'яти частинах. «Куллерво» поєднує перші дві та передостанні частини в традиціях брукнерівського «абсолютного» симфонізмуз ораторіальною третьою частиною та хоровим фіналом. Вокально-хоровий елемент, який з'являється в оркестровій тканині цього твору, буде заміщений у наступних симфоніях суто інструментальними засобами втілення [3, с. 348].

Континуум із семи номерних симфоній у Сібеліуса має явно виражені риси завершеного цілого, що складається з двох мегациклів симфоній. Перший мегацикл складається з Першої, Другої, Третьої, Четвертої та початкової версії П'ятої симфонії; до другого входять друга версія П'ятої, Шостої та Сьомої симфоній [1, с. 34–45].

Становлення симфонічної концепції Сібеліуса як завершеного цілого визначалося різноманітними експериментами з архітектонікою віденсько-класичного чотири частинного сонатно-симфонічного циклу – фундаменту, закладеному в глибині структури кожної з семи симфоній.

Четверта симфонія стала перехідною до брукнерівської симфонічної концепції, яка для Сібеліуса опосередковувала бетховенську традицію і щоразу виступала як константа архітектонічної основи циклу від Другої до Шостої (типологічні особливості Першої симфонії, в тому числі її класичний чотиричастинний цикл, лише частково відзначені брукнерівським впливом). Цикл Четвертої симфонії досить нормативний, якщо залишити осторонь першу повільну частину та майже повну відмову від тріумфального фіналу. Найважливішим етапом оновлення віденсько-класичного архетипу у Сібеліуса були перипетії зі створенням П'ятої симфонії, яка мала дві авторські версії. Прем'єра першої версії симфонії (у чотирьох частинах) була приурочена до п'ятдесятирічного ювілею композитора (1915). Проте після прем'єри відбулася кардинальна зміна партитури [2, с. 112].

Рік прем'єри П'ятої симфонії був роком перелому. Друга версія П'ятої (тричастинна), яка виконується і понині (1916 та 1919 роках була створена ще й «проміжна» версія П'ятої симфонії, також в трьох частинах), стала втіленням оновлених принципів тріади останніх симфоній. «Я хотів надати моїй новій симфонії іншу, більш людяну форму. Більш земну та живу – проблема в тому, що я сам змінився у період продовження роботи над нею» – записав композитор у щоденнику 26 січня 1916 року [6, с. 259]. Дефінітивна версія П'ятої симфонії стала підсумковим результатом становлення симфонічної концепції, яку Сібеліус вважав повністю своєю, а саме «світоглядною» (як звукові форми, які відповідають визначенню «піднесені») і «абсолютною» (в сенсі залежності цілого і цілісності від закладених виключно в музичний тематизм потенційних можливостей побудови крупної форми). Свою точку зору на симфонію як на форму, яка відрізняється строгістю та логікою, закріплюючими

внутрішній зв'язок між усіма мотивами, «абсолютну» музичну концепцію Сібеліус розповів Малеру під час короткої розмови між двома композиторами, що відбулась під час концертної поїздки Малера в Хельсінкі у 1907 році. На цю точку зору Малер відповів: «...не погоджуюсь, я вважаю, що симфонія мусить бути всеосяжна як світ» [5, с. 57].

Окрім того, якщо розглядати тріаду останніх симфоній Сібеліуса, починаючи з другої три частинної версії П'ятої симфонії, як на кінцеве і вершинне перетворення симфонізму, не можна не помітити, що первинна опозиція «deskриптивного» і «концептуального» знайшла своє відображення та продовження і в пізньому періоді творчості композитора – у формі своєїрідної багатовимірності, яка у цілому є атрибутом мегациклу пізніх симфоній і проявляється у відмові від суворих контурів жанрового прототипу, що ніяк не суперечить проявам завершеності, досконалості драматургічних побудов і єдності стилю [8, с. 23].

У пошуках відповідей на таємниці художньої природи симфоній Сібеліуса, закономірно було звернутись до епістолярію, щоденників та коментарів композитора. Також незаперечним є факт впливу на становлення всіх симфонічних творів Сібеліуса традицій національного фінського епосу, що знайшов завершену літературну форму в рунах «Калевали». Проте виключно калевальським настроєм неможливо пояснити грандіозні кульмінації Другої, Третьої, П'ятої та Сьомої симфоній. Так, бурхливий і блискучий характер кульмінації П'ятої симфонії сам композитор характеризував як містерію «музики оркестру, виконаної за дверима, прочиненими перед композитором, самим Богом» [4, с. 272].

Такі сюжетні мотиви, асоціативно пов'язані з біблійними уявленнями про основи світобудови, відкривають у симфоніях порівняно з симфонічними поемами зовсім інші перспективи і надають симфоніям сублімованого характеру, наближуючись в цьому сенсі до традицій світової літератури. Дослідники симфонічної творчості Сібеліуса, наприклад Томі Мякеле, неодноразово наводять припущення про те, що розуміння жанру симфонії композитором як форми вираження світогляду сягає своїм корінням до ідей і художніх уявлень Й. Гете. «Симфонія не є

композиція у звичайному значенні слова. Скоріше вона є декларацією символу віри», – зауважував Сібеліус [6, с. 213].

На відміну від композиторів, з яким у Сібеліуса простежується типологічна або історична спільність у втіленні бетховенських традицій драматургії та форми, – Брукнера та Брамса в кінці XIX століття і Бартока в XX столітті, для симфоній Сібеліуса специфічним фактором симфонічної драматургії є поетична програмність, не позначена конкретними подіємо-сюжетними мотивами, однак залишаючи простір для проведення паралелей, асоціацій та алюзій.

В симфоніях композитора досить яскраво виражені два первинних джерела поетичної програмності. Одно джерело пов'язано із захопленням міфами «Калевали» і народів півночі Європи, друге – походить від центральноєвропейської традиції звернення до загальновідомих сюжетів світової літератури.

Припустимо, що ідеї «Калевала» та «Фауста» переплітаються в симфонічних концепціях композитора. (В певному сенсі сюжетні мотиви фаустовської мудрості та магії знаходять відображення в образах легенд «Калевали», наприклад подорож Ляммінкяйнена до Туонели, дуже нагадує сюжет подорожі Фауста у супроводі Мефістофеля до царства Матерів [9, с. 189].

Драматургічна послідовність вистроювання елементів симфонічного циклу у Сібеліуса, як правило, вибудовується затим самим принципом: епічно-оповідний початок переходить у конфліктно-драматичний план із кульмінацією, яка може бути як гімнічного, так і демонічного характеру. Серед прототипів симфонічної драматургії Сібеліуса, що опосередковують втілення традицій бетховенського симфонічного циклу, Г. Караукліс віддає перевагу симфонічній концепції Антона Брукнера, підкреслюючи її впливну концепційну та стильову модель симфонії Сібеліуса починаючи вже з його Другої симфонії (Сібеліус надзвичайно високо оцінював Третю та П'яту симфонії Брукнера) [7, с. 61].

Перманентний діалог Сібеліуса-симфоніста з брукнерівською симфонічною концепцією в підсумку завершується монооклічною композицією Сьомої симфонії. Ця симфонія являє собою одночастинну композицію, в якій можна простежити структуру

чотирьохчастинного циклу. Сібеліус не втрачає первинну основу симфонічної структури, але він розмиває чіткі контури шляхом злиття частин. У Сьомій симфонії Ян Сібеліус переосмислює брукнерівську модель, прагнучи зосередити «нескінченний розвиток у межах єдиної частини. Таким чином, Сібеліус долає традиційні кордони циклу.

Водночас Сьома симфонія, по суті, є симфонічною поемою (що частково підтверджує її початкове авторське позначення її жанру як фантазії). Проте вплив позамузичних (програмних) факторів на композицію у Сібеліуса тією чи іншою мірою опосередкованоспецифікою жанру віденсько-класичного циклу, традиції якого були сприйняті Сібеліусом через посередництво симфонічної концепції Антона Брукнера [8, с. 272].

Висновки. Проведене дослідження демонструє, що симфонічна творчість Яна Сібеліуса являє собою унікальне явище, поєднуючи традиції європейського симфонізму та національні фінські мотиви. Особливої уваги заслуговує дослідження драматургії симфоній Сібеліуса, яка формується на основі поетичної програмності, впливу національного епосу «Калевали» та центральноєвропейських літературних традицій, зокрема ідей Й. Гете. Дослідження демонструє, що трансформація жанру у творчості Сібеліуса відображає синтез «deskриптивного» та «концептуального» підходів до жанру симфонії. Зокрема, три останні симфонії та друга версія П'ятої симфонії репрезентують вершинне оновлення традицій, демонструючи моноциклічну структуру та багатовимірну драматургію, яка поєднує контрастні темпоритми, жанрово-сміслові протиріччя та варіативний розвиток мотивів. Таким чином, еволюція симфонічного жанру у творчості Яна Сібеліуса є прикладом унікального поєднання індивідуального авторського стилю, національної специфіки та універсальних закономірностей світового симфонізму ХХ століття.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барон О. С. Симфонізм і національна ідентичність у творчості Яна Сібеліуса. *Музикознавчі студії*. 2020. № 25. С. 34–47.
2. КорнійЛ. П. Національний стиль у музиці: проблеми ідентифікації. К.: Музична Україна, 2012. 248 с.
3. Dahlstrum F. JeanSibelius: A Comprehensive Catalogue of His Works. Helsinki: Breitkopf & Härtel, 2003. 612 p.
4. Goss G. Sibelius: A Composer's Life and the Awakening of Finland. Chicago: University of Chicago Press, 2016. 348 p.
5. GrimleyD. M. Jean Sibelius and His World. Princeton: Princeton-University Press, 2011. 384 p.
6. Grimley D. M. The Cambridge Companion to Sibelius. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 262 p.
7. Hepokoski J. Sibelius: Symphony No. 5. Cambridge: Cambridge-University Press, 1993. 128 p.
8. Layton R. Sibelius and His World. Princeton University Press, 2011. 312 p.
9. Taruskin R. The Oxford History of Western Music. Vol. 4. Oxford: Oxford University Press, 2005. 892 p.
10. Tawaststjerna E. Sibelius. Vol. I–III. London: Faber&Faber, 1976–1997.

REFERENCES

1. Baron, O. S. (2020). Symphonism and national identity in the works of Jean Sibelius. *Musicological Studies*, (25), 34–47. [in Ukrainian]
2. Korniy, L. P. (2012). National style in music: Problems of identification. Kyiv: Muzychna Ukraina. [in Ukrainian]
3. Dahlstrum, F. (2003). Jean Sibelius: A comprehensive catalogue of his works. Helsinki: Breitkopf & Härtel. [in English]
4. Goss, G. (2016). Sibelius: A Composer's Life and the Awakening of Finland. University of Chicago Press. [in English]
5. Grimley, D. M. (2004). The Cambridge Companion to Sibelius. Cambridge University Press. [in English]
6. Grimley, D. M. (2011). Jean Sibelius and His World. Princeton University Press. [in English]
7. Hepokoski, J. (1993). Sibelius: Symphony No. 5. Cambridge University Press. [in English]
8. Layton, R. (2011). Sibelius and His World. Princeton University Press. [in English]
9. Taruskin, R. (2005). The Oxford History of Western Music (Vol. 4). Oxford University Press. [in English]
10. Tawaststjerna, E. (1976–1997). Sibelius (Vols. I–III). London: Faber & Faber. [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 07.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.12.2025